

Atsevišķs novilkums.

Kārlis Draviņš

I E V A D A M

(grāmatai:

Sen to Rīgu daudzinaja.

Jāņa Strauberga raksti par
seno Rīgu un Rīgas latviešiem
Andreja Johansona sakārtojumā
ar trīspadsmit attēliem un
Kārļa Draviņa ievadu.

Daugavas apgādā Stokholmā

Anno MCMLII)

1952.

IEVADAM

*N*eviens nevarēs apgalvot, ka latviešiem jau priekš Latvijas republikas nodibināšanas nebūtu bijuši spējīgi, pat tālu pazīstami un slaveni zinātnieki. Taču viņiem nācās darboties svešu nāciju universitātēs vai citos augstākos institūtos, un, šādos darba pienākumos saistītiem, tikai retajam no viņiem bija iespējams pievērsties savas dzimtenes, tās pagātnes vai savu tēvu valodas pētīšanai. Tikai Latvijas valstī, kad beidzot ilgie kara gadi bija aiz muguras, arī šīm mūsu vislatviskākajām zinātnēm bija pienākusi īsta renesanse. Tomēr laiks bija bijis par īsu, lai šinīs nozarēs, kur — latviešiem tik ne-labvēlīgo likteņu dēļ — bija daudz kas iekavēts, sasniegumu ziņā jau varētu stāties blakus Eiropas vecajām kultūrtautām. Arī attiecīgo darbinieku, speciālistu, piemēram, latviešu folklorā, vēsturē vai valodniecībā, bija vēl visai nedaudz.

Tomēr plašie, neapstrādātie latvisko nozaļu lau-

ki vilināt vilināja pētniekus gan ar savu problēmu bagātību, gan ar savu nacionālo vielu, un šim aicinājumam, lielā daļā arī augsti slavējama patriotisma vadīti, sekoja viens mūsu zinātnieks pēc otra, pārorientēdamies no svešākām nozarēm uz tīri latviskiem novadiem un tūlīt arī pulcinādams ap sevi jaunus mācekļus.

Šādam latvisko zinātņu nozaļu aicinājumam ļoti laimīgā kārtā tika sekojis arī Jānis Straubergs, pēc savas speciālās augstākās izglītības matematiķis. Šī pārvirzīšanās, par ko vienmēr varēs priecāties latviešu vēsturnieks, bet jo sevišķi filologs, bija notikusi jau Latvijas pastāvēšanas pirmajā gadu desmitā, 20-tos gados, un kad 1931—32. gada ziemā J. Straubergs Latviešu filologu biedrībā nolasīja referātu par Rīgas publiskajām skolām 16—17. gadu simtenī, viņš bija jau plaši un rūpīgi iedziļinājies dažādu arhīvu materiālos.

Vēsture un tās palīgzinātnes, zināms, J. Straubergam nebija bijušas svešas jau agrāk: vēl nesasniedzis savu graduētā matematiķa stāvokli, viņš bija ieguvis skolotāja tiesības šinī priekšmetā. Un ja matematiķa abstraktajos laukos, kur J. Straubergam gan bijis kāds pāris nelielu publikāciju, viņam diez vai būtu bijis iespējams cerēt uz kādiem nozīmīgākiem atklājumiem, tad Latvijas pagātnes pētīšanā viņu gaidīja īsts līdumnieka darbs. Aizvien neatlaidīgāk un pamatīgāk nododamies latviešu vēstures studēšanai, J. Straubergs nu vai katrā sezonā lasīja pa attiecīgam referātam Filo-

logu biedrībā, papriekš laida klajā kādu nelielu grāmatiņu par zviedru laiku skolām mūsu galvas pilsētā (1932. g.), tad sāka publicēt vienu rakstu pēc otra, vislielāko tiesu par latviešiem pagājušo gadsimtu Rīgā. No veco laiku skolām viņš pārgāja uz latviešu amatnieku brālībām, gluži dabiski — studēja arī to vecos statūtus, kas pa daļai bija latviešu valodā, līdz bija spiests noskaidrot, kas ir bijuši šo veco dokumentu rakstītāji. Tas savukārt mudināja urbties rakstības un sinchronizējumu jautājumos, un tā J. Straubergs aizvien dziļāk ielīdēja filoloģiskos tirzājumos un arī agrāko vēsturnieku koncepcijas kritikā.

Latviešu vēstures pētniekiem pašlaikam ir nācies vicināt cīņas cirvi; ar bezbailīga cīnītāja drosmi bija apdvēsts arī dažs J. Strauberga raksts vai grāmata — tā par mūsu galvaspilsētas gīldēm, Rīgas latviešu pirmajām nacionālām cīņām 18. gadu simtenī (pāri par 200 lpp. bieza grāmata, Gulbja apgādā 1936. g.), par vecajām amatnieku brālībām u. t. t.

Apbrīnojami daudz strādādams, J. Straubergs laida klajā arī savas dzimtās puses pagātnes pētījumus; kopā ar brāli — prof. Kārli Straubergu ir sarakstīta pāri par 600 lpp. biežā Džūkstes pagasta un draudzes vēsture (1939. g.), kam pievienojās grāmata par kaimiņu Bērsmuižas un Sīpeles pagastu pagātnē. Attiecīgo Zemgales vēstures avotu studijas vēl rezultējās kādā plašā rakstā par šī apgabala senajām vaku grāmatām. Jo plašs J. Strau-

berga darbs bija viņa Rīgas vēsture, kas 1936—37. g. sešās daļās nāca klajā „Grāmatu Drauga” apgādā. Tanī nevien sniegts daudz jauna materiāla, bet arī pats skatījums uz šīs pilsētas dzīvi ir īsti latvisks un nacionāls.

Atstājot J. Strauberga veikto latviešu pagātnes pētījumu sīkus izvērtējumus attiecīgiem vēstures speciālistiem, kas tur, neapšaubāmi, atradīs daudz jo vērtīgu sniegumu, atzīmējams, ka viņš bija līdzstrādnieks kā Latviešu Konversācijas Vārdnīcai, tā Izglītības Ministrijas Mēnešrakstam, Senatnei un Mākslai, Studentam u.c. periodiskiem izdevumiem. Viņa raksts par Rīgas senatni tika iespiests lielajā krājumā Latvijas pilsētas valsts 20 gados (1938. g.). J. Straubergu aicināja arī jaunajā Latvijas vēstures institūtā, vienā no projektētās Zinātņu akadēmijas sastāvdaļām, par biedru līdzstrādnieku, ar to viņu ierindojojot viskvalificētāko Latvijas vēstures pētītāju skaitā.

Kāda cita nozare, kur Jānim Straubergam jo svarīgi un uzūdami nopelni, ir ve-latviešu rakstu pētīšana. Savās archīvu studijās Latvijā, Igaunijā, Zviedrijā u.c. viņš laimīgā kārtā uzgāja nevien dažādus vērtīgus dokumentus, kā, piemēram, Alūksnes mācītāja Celaka 1664. g. ziņojumu par latviešu bēru paražām, bet arī rindu līdz tam gluži nepazīstamu rakstu latviešu valodā, tā 17. g. s. zvērstu un „pavēlēšanas” tekstus Rīgas ķemerejas tiesas aktīs, latviešu katechisma manuskriptu Stokholmā u. t. j. Lietpratīgā un rūpīgā Strauberga

publicējumā tie nu paglābti no galīgas iznīcības, otrkārt, viegli piesniedzami jebkuram citam pētniekam.

J. Strauberga archīvāliju studijas vainagojās arī ar tādiem atklājumiem, kam bija liela nozīme nepilnīgu vai pat galīgi aplamu spriedumu korigēšanā latviešu rakstniecības vēsturē. Tā jau sen bija zināms, ka Kristofors Fīrekers ir dzīvojis kaut kur Dobeles apkaimē, bet tikai J. Straubergs atrada noteiktus un drošus biografiskus datus, starp citu, ka slavenais dziesminieks ir bijis par mājskolotāju Džūkstes novadā, K. Meinkes un vēlāk viņa meitu ģimenēs, izgaisinādams arī leģendu par Fīrekera it kā latviešu tautības sievu.

Sācis par Fīrekeru interesēties, J. Straubergs sīkāk noskaidroja arī slavenā dziesminieka un valodnieka daudzo rokrakstu likteni; īpaši plaši pētījumi bija par Fīrekera vārdnīcu, tās norakstiem, interpolācijām un to autoriem. Balstīdamies uz stila analīzi, Straubergs varēja izteikt arī domas, ka Hespe plaģiējis kādu Fīrekera dziesmu.

Tā kā šī 17. g. s. literāta darbs saistās ar citu viņa laika biedru sasniegumiem, tad, dabiski, J. Straubergs bija spiests pievērsties arī Glikam. Te nu, starp citu, kāds laimīgs vecu lēšu atradums gluži neticamā kārtā atļāva sīkāk izsekot latviešu bībeles tulkošanas gaitai. Vairākos rakstos pēc tam J. Straubergs apskatīja Glika darbību, patiesībai par godu mazinot līdz tam glorificētā tulkotāja

nopelnus un izceļot lielā kapitāldarba veidošanas kolektīvo raksturu.

Loti svarīgs Jāņa Strauberga nopelnus ir latviešu luterāņu pirmo iespiesto Rokas grāmatu (1586—87. un 1615. g.) tekstu analīze — spožs, ar matemātisku domāšanas asumu veikts pētījums. Sīki salīdzinādams šos veclatviešu tekstus ar dažādiem vācu paraugiem, viņš pierādīja, ka pirmajiem latviešu katechismiem jābūt bijušiem iespiestiem jau ap 1537. g., bet pirmais luterāņu Rokas grāmatas manuskripts veidots Rīgā vēl agrākā laikā, kamēr tās noraksti pakāpeniski izplatījušies pa dažādām Vidzemes un Kurzemes draudzēm.

No citiem autoriem J. Straubergs vēl pievērsās Mance'lim un tādiem līdz tam maz pazīstamiem darbiniekiem kā Andrejam Ģecelim, Lūkam Kannenbergam, Mārtiņam Bakītim vai Miķelim Ģertsonam. Bet visspožākais Jāņa Strauberga atklājums, bez šaubām, ir latviešu 17. g. s. akadēmiķis Dr. Jānis Reiters, ko viņš pats apzīmēja par pirmo liela stila latviešu nacionālo cīnītāju. Savu lielo, jau gatavo monografiju par šo latviešu poliglotu, disertāciju autoru un bībeles tulkotāju vēl priekš Glika Straubergs vairs nepaspēja publicēt, jo Eiropa jau uzliesmoja otra pasaules kara ugunīs.

Būtu vajadzīgs stipri daudz vietas, lai kaut cik sīkāk apskatītu to darbu rindu, kurās Jānis Straubergs vai nu sniedzis līdz tam nepazītus materiālus, vai nācis ar jaunām idejām un jauniem faktiem latviešu literatūras vēsturē, reizēm iesniegda-

mies pat 19. g. s. Viņa pētījumi ir drošs pamats revidēt daudzus vecos, dogmatiski stingos spriedumus; tādēļ mūsu jaunāko rakstniecības vēsturu autori nu var latviešu rakstu sākumus un agrīno laikmetu parādīt pavisam citādā gaismā, kā to redz, piemēram, prof. E. Bleses grāmatā.

Būdams cilvēks ar neparastām darba spējām, Jānis Straubergs tomēr labi apzinājās, cik cilvēka ražīgā darba mūžs ir īss un cik daudz mums mūsu latvisko zinātņu laukos darāmā. Atzīdams, ka vienam viss nav veicams, viņš ar sirsniņu kollēģiālitāti un bez kādas sikulīgas skaudības labprāt informēja citus par vienu vai otru apstrādājamu problēmu, ar prieku pieņemdams darba talciniekus. Šinī ziņā viņu var pieminēt kā īstu gara bagātnieku. Tā bez darbiem, kurus J. Straubergs sarakstīja kopīgi ar brāli profesoru, viņš apstrādāja dažādus veclatviešu tekstus kopā ar apdāvināto lingvistu Alvilu Augstkalnu (miris pašnāvībā 1940. g. novembrī), abi ar vēsturnieku T. Zeidu kopīgi publicēja kādus dokumentus par Manceli, šī ievada autoram deva norādījumus, kā būtu iespējams Tallinā nākt uz pēdām Fīrekera jaunības dienu dzejoļiem u.t.t.

Jāņa Strauberga latviešu zinātnieka mūžs (1886—1952. g.) bijis gan paliekošiem sasniegumiem bagāts, bet, gaužām žēl, beidzies pārāk agru. Tas nebija arī viegls. Viņam nācās dzīvot veselu trīs diktātūru laikmetā. Ja jau Latvijas patstāvības laikā dažas pašu latviešu grupas uz Jāni Straubergu

skatījās kā uz nenacionālu, pat bīstamu radikāli, nespējot (pazīstamās klišeiskās domāšanas dēļ) apjaukt, kāds dedzīgs savas tautas mīlētājs bija šis Džūkstes novada dēls, tad plašas vācu aprindas viņu, kas rādīja Rīgas pagātnei pavisam jaunā, agrākajiem kungiem stipri nepatīkamā apgaismojumā, atklāti ienīda. Vācu nelabvēlības dēļ dienas gaismu neieraudzīja arī monogrāfija par J.Reiteru. Tad ap kādu 1946. g. Jānis Straubergs bija ticis par literātūrzinātnes docentu Latvijas universitātē, bet jau 1948. g. tika no turienes padzīts par „zemošanos vācu kultūrtrēģeru priekšā” (salīdz. Karoga 1948. g. 6. nra 655. lpp.). Rūgta likteņa ironija!

Ļoti jānožēlo, ka šim tik ievērojamam latviešu pagātnes un veco rakstu pētītājam ar viņa lielajām darba spējām nebija lemts dzīvot citā, laimīgākā laikmetā, par ko līdz ar Skalbi varētu sacīt, ka tad apskaidrots ir vizējis cilvēcības vaigs. Bet arī tagad Jānis Straubergs, ko nu jau apņēmis aizsaules miers, ir atstājis aiz sevis darbus, kas viņu pievieno visizcilāko latviešu filologu pulkam.

Lundā, 1952. g.

Kārlis Draviņš.